

Горшков М.А.

старший викладач кафедри менеджменту та адміністрування,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Лозовський О.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Horshkov Maksym, Lozovskyi Olexandr

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of KNUTE

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІАГНОСТИКИ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Стаття містить результати аналізу актуальних проблем діагностики ресурсного потенціалу аграрного сектору. Розглянуто традиційні методи організації діагностики на основі даних підприємств аграрного сектору. Запропоновано комплексний підхід до оцінювання всіх складників ресурсного потенціалу та формування системи показників для визначення рівня його стану та відтворення. Комплексний підхід до моніторингу процесів відтворення та збереження ресурсного потенціалу аграрного сектору економіки включає у себе науково-методологічний підхід, в якому визначено основні методи, принципи і функції управління процесами відтворення. Представлено розширені складники ресурсного потенціалу, на які необхідно звернути увагу, зокрема земельні, підприємницькі, інноваційні, інфраструктурні. Загальний ресурсний потенціал території повинен бути соціально-економічним. Якщо ми розглядаємо аграрний сектор та, відповідно, сільськогосподарську територію, то до складників соціально-економічного ресурсного потенціалу належать природні, матеріально-технічні, інформаційно-знаннєві, соціальні ресурси. До кожного напрямку повинна бути застосована специфічна технологія діагностики. Проаналізовано можливі заходи з координації дій різних інституцій щодо контролю відтворення ресурсного потенціалу. Акцентовано увагу на формуванні комплексного оцінювання загальних ресурсів територіальної громади та процесів їх відтворення. Розглянуто можливість побудови системи за такими взаємозв'язками, як «людина – природа – соціальні системи – інформація – знання», що може бути основою для таких напрямів, як «зелений» туризм, підприємництво, запровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: ресурсний потенціал, відтворення, система показників, територіальна громада, підприємство аграрного сектору, загальні ресурси територіальної громади.

Постановка проблеми. Визначення ресурсного потенціалу аграрного сектору як сукупності природних, матеріальних, людських та інформаційно-знаннєвих ресурсів дає змогу оцінити його та спрогнозувати необхідні заходи щодо його раціонального використання та відтворення. Актуальність діагностики ресурсного потенціалу аграрного сектору на рівні держави, регіону, окремих територіальних громад, кластерів, підприємств не зменшується з часом, а під впливом процесів централізації та євроінтеграції стає ще більш значущою. Однією з проблем оцінювання та діагностики ресурсного потенціалу аграрного сектору в Україні є відсутність системної комплексної діагностики потенціалу АПК визначеної території та нескоординовані дії різноманітних управлінських інституцій різних рівнів. Саме це є причиною здійснення досліджень щодо проблем діагностики ресурсного потенціалу аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень щодо оцінювання та діагностики стану ресурсного потенціалу аграрного сектору Укра-

їни свідчить про те, що в наукових працях таких учених, як В.Г. Андрійчук [1], А.В. Руснак [2], О.В. Собкевич [3], О.В. Ульяновченко [4] розглядаються питання оцінювання ресурсного потенціалу, зокрема земельних, лісових та водних ресурсів; у роботах таких дослідників, як Л.О. Кустріч [5], Н.В. Статівка [6] – питання розвитку та відтворення трудових ресурсів; у роботах О.В. Алексєєвої [7], Ю.В. Боковикової [8], М.А. Йохна [9], О.О. Прутської [10] – результати досліджень інституцій та територіальних громад. Активно розглядаються питання вдосконалення управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору, розвиток інформаційного середовища, визначення показників для оцінювання ресурсного потенціалу аграрного сектору [11–14]. Але, незважаючи на достатньо великий обсяг результатів досліджень, питання комплексної діагностики та координації різноманітних інституцій розглянуто недостатньо.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є виявлення та аналіз проблем діагностики ресурсного потенціалу аграрного сектору за його складниками та формування загального механізму координації управління процесами оцінювання, діагностики, раціонального користування та відтворення ресурсного потенціалу аграрного сектору України.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж формувати основні напрями діагностики ресурсного потенціалу, необхідно уточнити його складники. У наукових працях багатьох авторів ресурсний потенціал сучасних підприємств аграрного сектору визначається як природні ресурси; матеріально-технічні ресурси; людські ресурси; інформаційні ресурси [5]. Такі підприємства, як правило, є територіально утворюючими для сіл і малих міст та мають вплив на розвиток територіальної інфраструктури. Традиційно розглядаються три основні складники ресурсного потенціалу підприємств аграрного сектору: природні ресурси (земля, вода, лісові ресурси, повітря); матеріально-технічні (споруди, обладнання, капітал); людські ресурси. Останнім часом активно досліджуються та враховуються інформаційні ресурси. За визначенням О.В. Ульяновського, до первинних ресурсів належать земельні та трудові ресурси, а до вторинних – продукти процесу виробництва, у тому числі фінансові та інформаційні ресурси [4, с. 13]. Окрім того, власники та менеджери аграрних підприємств, керівники розвитку громад на рівні регіонів зацікавлені в розвитку не тільки виробничого потенціалу аграрного сектору, а й організаційного, інноваційного, управлінського та конкурентного потенціалу. Такий підхід визначає цільові потенціали підприємства та визначеної території, які перетинаються між собою та базуються на традиційних складниках розвитку аграрного сектору. Кожне аграрне підприємство здійснює діагностику власної діяльності на основі первинних даних обліку, спостереження, а більш розвинуті – на основі даних управлінського обліку. Оцінювання виробничого потенціалу виконують на основі оцінок рівня технологій, готовності персоналу, організації та управління виробничою діяльністю. Одна з основних оцінок – здатність аграрного підприємства виконувати плани щодо виробництва продукції. Але така діагностика достатньо часто не враховує стан первинних ресурсів, задіяних у виробництві, та не прогнозує відтворення первинних та розвиток вторинних ресурсів. Ґрунтова діагностика та подальший прогноз розвитку аграрного сектору передбачають урахування особливостей функціонування галузей сільського господарства. Це такі чинники, як екологічні, природно-біологічні, техніко-технологічні, організаційні, економічні та соціальні [15]. Більшість науковців основним засобом виробництва в аграрному секторі вважає землю, яка, за визначенням В.Г. Андрійчука, «вимагає свого відтворення на розширеній основі, що породжує низку специфічних проблем» [1, с. 28]. Окрім того, останні технологічні досягнення свідчать про те, що необхідно враховувати також ресурси живих організ-

мів та біологічні закони їх розвитку [3]. Тобто особливості системи управління розвитком та відтворенням ресурсів аграрного сектору залежать від тісної співпраці спеціалізованих фахівців (агрономів, технологів) та менеджерів підприємства. Крім того, необхідно здійснювати контроль використання ресурсного потенціалу з боку держави та громади. Соціальні чинники сезонного використання робочої сили також необхідно збалансувати за рахунок організації переробного виробництва, розвитку територіальної інфраструктури тощо. Сьогодні аграрні підприємства використовують комплексні показники використання ресурсного потенціалу, серед яких можна відокремити такі, як питома вага сільськогосподарських угідь у наявній загальній земельній площі; показники структури сільськогосподарських угідь; наявність рекультивованих земель; загальний обсяг механізованих робіт; показники врожайності сільськогосподарських культур; обсяги виробництва сільськогосподарської продукції; показники фінансових результатів. Окрім того, підприємства надають інформацію щодо збереженості земельного фонду, коефіцієнту оновлення основних засобів, рівень оплати праці одного середньорічного працівника, коефіцієнти плинності кадрів, відповідності витрат підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, витрати на підвищення кваліфікації та перепідготовку й інноваційну діяльність [14].

Авторами статті вже розглядалися питання моніторингу процесів відтворення ресурсного потенціалу і запропоновано схему моніторингу стану ресурсного потенціалу сільськогосподарської території [15]. Така схема може бути основою для контролю територіальної громади над станом процесів відтворення власного потенціалу. Протиріччя між збереженням, раціональним використанням, відтворенням і цільовим використанням ресурсів для забезпечення ефективності виробництва завжди існували і можуть бути зменшені тільки за рахунок запровадження збалансованої системи управління процесами збереження та відтворення ресурсного потенціалу. У табл. 1 представлено складники ресурсного потенціалу та стратегічні напрями діагностики процесів збереження, раціонального користування та відтворення цих ресурсів. Таблиця містить розширені складники, на які необхідно звернути увагу, зокрема земельні, підприємницькі, інноваційні, інфраструктурні. Загальний ресурсний потенціал території повинен бути соціально-економічним. Якщо ми розглядаємо аграрний сектор та, відповідно, сільськогосподарську територію, то до складників соціально-економічного ресурсного потенціалу належать природні, матеріально-технічні, інформаційно-знаннєві, соціальні ресурси. Відповідно до кожного напрямку повинна бути застосована специфічна технологія діагностики.

Так, для природних ресурсів, відповідно до стратегії вдосконалення механізму управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження

Складники ресурсного потенціалу та стратегічні напрями діагностики процесів їх збереження, раціонального користування та відтворення

Ресурси	Стратегічні напрями
Природні	Прозорий природоохоронний контроль. Заходи передачі окремих функцій природоохоронного контролю місцевим громадам (засмічення землі, контроль об'єктів ПЗФ місцевого значення, полювання, браконьєрство, поводження з відходами); організації діяльності інституту громадських інспекторів з охорони довкілля – «Екологічних шерифів» на базі місцевих громад. Профілактична робота щодо збереження та відтворення природних ресурсів
Земельні, водні, лісові	Прозора робота Держгеокадастру та інших інституцій щодо контролю стану та відтворення земельних, водних, лісових та інших природних ресурсів; перевірка діючих договорів оренди земель сільськогосподарського призначення державної власності з метою приведення їх у відповідність вимогам законодавства та напрямам цієї стратегії з урахуванням Закону України «Про оренду землі»
Людські	Підвищення заробітної плати, соціальних пільг, розвиток соціально-культурної інфраструктури території; збалансування сезонної діяльності персоналу
Підприємницькі	Активний розвиток підприємницької діяльності, сільськогосподарських кооперативів; зеленого туризму, малих підприємств тощо
Матеріально-технічні	Розвиток інфраструктури ремонту та оновлення техніки, запровадження нових технологій управління
Інноваційні	Розвиток інфраструктури інноваційної діяльності, запровадження нових технологій, співпраця з науковими установами та вищими навчальними закладами
Інформаційні	Розвиток інформаційної інфраструктури знань, онлайн-консультацій, онлайн-співтовариств, асоціацій тощо
Інфраструктурні	Розвиток усіх видів інфраструктури для підтримки достатнього рівня якості життя населення та розвитку підприємств і підприємців

ними, а також ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», є громадський контроль із додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Відтворення природних ресурсів передбачає запровадження заходів постійної дії, серед яких – рекультивация порушених земель та раціональне використання землі; розширення оборотного водопостачання та його використання, запровадження сучасних технологій очищення стічних рік, відновлення ґрунтів, уловлення та знищення шкідливих речовин із відхідних газів, утилізація виробничих та побутових відходів; енергозбереження. Контроль та розвиток рівня інноваційної діяльності відтворення матеріально-технічного ресурсного забезпечення, як правило, залишаються за підприємствами. Але використання старих технологій, невідповідної техніки негативно впливає на процеси збереження та відтворення природних ресурсів, що також повинно враховуватися під час здійснення громадського та державного контролю над діяльністю підприємств аграрного сектору. Тобто визначені в табл. 1 складники ресурсного потенціалу не формуються і розвиваються окремо один від одного, а перетинаються між собою, доповнюючи та впливаючи на розвиток окремих складників та ресурсного потенціалу загалом. Трудові (людські) ресурси зберігаються та розвиваються за умови досягнення зайнятості за соціально припустимим рівнем безробіття селян, розвитку інфраструктури території, розвитку інформаційно-знаннєвих ресурсів. Для забезпечення таких умов необхідно здійснювати стимулювання розвитку підприємництва; підтримувати розвиток обслуговуючих кооперативів, розміщення нових територіально утворюючих підприємств не тільки аграрного сектору, а й харчової, легкої та інших галузей промисловості; стимулювання та підви-

щення рівня престижності роботи в аграрному секторі за рахунок запровадження нових технологій, забезпечення житлом, відпочинком, виробничою, інформаційною та культурною інфраструктурою. Створення мереж знань, онлайн-асоціацій дасть змогу молоді відчувати власну значущість та сформувати плани на майбутнє без виїзду за кордон або в місто. Запровадження проектів програм соціально-демографічного розвитку держави та, зокрема, сільськогосподарських територій, які орієнтовані на забезпечення повного відтворення населення, поліпшення стану здоров'я та збільшення тривалості життя, розвиток безперервної освіти, формування інформаційних ресурсів знань також є одним із чинників збереження та відтворення людських та всіх інших ресурсів аграрного сектору. Усвідомлення системних, сутнісних, змістових характеристик процесів управління інформацією і формування знань дає змогу сформувати в аграрному секторі систему, побудовану за такими взаємозв'язками, як «людина – природа – соціальні системи – інформація – знання». Формування інформаційної інфраструктури знань державно-приватного партнерства за участю громад дає змогу зберігати та відтворювати інформаційно-знаннєві ресурси та формувати розвинуту мережеву інфраструктуру в аграрному секторі. Така структура є основою таких напрямів, як «зелений» туризм, підприємництво, запровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції тощо.

Окремим питанням є розвиток матеріально-технічної інфраструктури території, зокрема доріг, постачання продовольчої та промислової продукції, розвиток культурно-спортивної інфраструктури, медицини тощо. Маючи переваги проживання в екологічно чистих районах, сільські мешканці не повинні потерпати від недостатнього розвитку соціально-культурної

інфраструктури. Під час вибору орендаторів та інвесторів комісії при громаді повинні звертати увагу на рівень інноваційного розвитку підприємств, що мають бажання розміщувати свої активи або брати в оренду ресурси на території громади.

Висновки. Запропонований підхід передбачає перегляд принципів формування, наповнення та використання цільових фондів для здійснення заходів із відтворення визначених ресурсів та дає змогу визначити дії кожної інституції з уникненням дублювання контролю та зайвого тиску на бізнесові структури з достатнім контролем над раціональним використанням і відтворенням природних ресурсів та збалансуванням рівня зайнятості трудових ресурсів, розвитком соціальних інфраструктурних ресурсів. У період реалізації реформи децентралізації комісії територіальних громад повинні здійснювати моніторинг щодо природних та інших ресурсів власної території. Для сільських громад це, насамперед, процеси відтворення земельних, водних, лісових та інших ресурсів, формування концепції розвитку інфраструктури території, розвитку інноваційної, підприємницької діяльності для збере-

ження людського потенціалу, зменшення рівня плинності кадрів на підприємствах, чисельності громади. Діагностика ресурсного потенціалу повинна здійснюватися за всіма видами ресурсів відповідно визначеним показникам. Доцільно використовувати сформовану систему збалансованих показників, яка містить показники за кожним видом ресурсів, та алгоритми їх формування разом із державними та громадськими інституціями контролю [14; 15]. Одержані результати є основою формування інтегрального показника стану та відтворення ресурсного потенціалу, що дає змогу діагностувати стан ресурсів аграрного сектору на визначеному економічному рівні та здійснювати корегування планів для подальшої діяльності й розвитку підприємств і сільської території за кожним складником. Визначений підхід до комплексного оцінювання ресурсного потенціалу повинен здійснюватися на основі інтегрального показника як адитивно-мультиплікативної суми з урахуванням рівня впливу кожного складника на розвиток аграрного сектору за адаптованою до специфіки сільськогосподарського виробництва та розвитку сільських територій системою збалансованих показників.

Список літератури:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 216 с.
2. Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України : колективна монографія / за ред. А.В. Руснак. Херсон : СТАР ЛТД, 2017. 432 с.
3. Ресурсний потенціал аграрної сфери: проблеми та завдання ефективного використання : аналітична доповідь / О.В. Собкевич та ін. Київ : НІСД, 2013. 76 с.
4. Ульяновченко О.В. Управління ресурсним потенціалом в аграрному секторі : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 ; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. Київ, 2008. 38 с.
5. Кустрич Л.О. Діагностика та оцінка виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 19. С. 614–620.
6. Статівка Н.В. Державний вплив на процеси відтворення трудових ресурсів аграрного сектору економіки. *Державне будівництво*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_15 (дата звернення: 19.03.2019).
7. Алексеева О.В. Інституції та інститути на ринку робочої сили на селі: теоретичний аспект. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 3(27). С. 23–28.
8. Боковикова Ю.В. Природні ресурси – ресурси розвитку територіальних громад. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1(57). С. 1–6.
9. Йохна М.А. Про деякі підходи до визначення інституцій. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна*. 2007. Вип. 31–1. С. 126–131.
10. Prutska O. The adaptive mechanism of supervision of rational environmental management processes based on the theory of E. Ostrom. *Kibernetychne upravlinnya ta informatsiyni tekhnolohiyi*. 2014. Vol. 1. P. 62–71.
11. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. *Законодавство України* : веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4132017%D0%BF> (дата звернення: 19.03.2019).
12. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні. Київ : НІСД, 2014. 45 с.
13. Коваленко О.О. Інформаційне середовище земельних відносин. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2012. № 1(56). С. 199–204.
14. Ларіна Я.С. Використання збалансованої системи показників підприємствами АПК. *Економіка АПК*. 2010. № 5. С. 153–157.
15. Лозовський О.М., Горшков М.А. Взаємозв'язок факторів та показників відтворення ресурсів аграрного сектору. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 1(23). С. 107–113.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДИАГНОСТИКИ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНОГО СЕКТОРА

Статья содержит результаты анализа актуальных проблем диагностики ресурсного потенциала аграрного сектора. Рассмотрены традиционные методы организации диагностики на основе данных предприятий аграрного сектора. Предложен комплексный подход к оценке всех составляющих ресурсного потенциала и формированию системы показателей для определения уровня его состояния и воспроизводства. Комплексный подход мониторинга процессов воспроизводства и сохранения ресурсного потенциала аграрного сектора экономики включает в себя научно-методологический подход, в котором определены основные методы, принципы и функции управления процессами воспроизводства. Представлены расширенные составляющие ресурсного потенциала, на которые необходимо обратить внимание, в частности земельные, предпринимательские, инновационные, инфраструктурные. Общий ресурсный потенциал территории должен быть социально-экономическим. Если мы рассматриваем аграрный сектор, и соответственно, сельскохозяйственную территорию, то в составляющие социально-экономического ресурсного потенциала входят природные, материально-технические, ресурсы информации и знаний, социальные ресурсы. К каждому направлению должна быть применена специфическая технология диагностики. Проанализированы возможные меры координации действий различных институтов по контролю воспроизводства ресурсного потенциала. Акцентировано внимание на формировании комплексной оценки общих ресурсов территориальной общины и процессов их воспроизводства. Рассмотрена возможность построения системы с такими взаимосвязями, как «человек – природа – социальные системы – информация – знания», что может быть основанием для таких направлений, как «зеленый» туризм, предпринимательство, внедрение новых технологий производства сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, воспроизведение, система показателей, территориальная община, предприятие аграрного сектора, общие ресурсы территориальной общины.

ACTUAL PROBLEMS OF DIAGNOSTICS AGRARIAN RESOURCE POTENTIAL

The article contains the results of the analysis of the actual problems of diagnostics of the resource potential of the agrarian sector. Traditional methods of diagnostic organization are investigated based on the data of enterprises in the agrarian sector. An integrated approach to monitoring the reproduction and conservation of the resource potential of the agricultural sector of the economy includes a scientific and methodological approach. This approach determines main methods, principles and process control functions reproduction. This integrated approach to assessing all components of the resource potential and the formation of a system of indicators is proposed to determine its level of state and reproduction. Possible measures for coordinating the activities of various institutions for controlling the reproduction of resource potential have been analyzed and summarized. The attention of the research focuses on the formation of a comprehensive assessment of community resources and their reproduction processes. The possibility of building a system based on such interconnections as «man - nature - social systems - information - knowledge» is considered. What could be the basis for such areas as green tourism, entrepreneurship, the introduction of new technologies for agricultural production. During the period of implementation of the decentralization reform, the commission of territorial communities should monitor the natural and other resources of their own territory. For rural communities it is primarily the processes of reproduction of land, water, forest and other resources, the formation of the concept of infrastructure development of the territory, the development of innovation, entrepreneurship to save human potential, reducing the level of staff turnover at enterprises, the size of the community. The expanded components of resource potential are presented, which need to be addressed, in particular: land, entrepreneurial, innovative, infrastructure. The total resource potential of the territory should be socio-economic. If we consider the agrarian sector and, accordingly, the agricultural area, then the components of the socio-economic resource potential include natural, logistical, information and knowledge, and social resources. According to each direction, a specific diagnostic technology must be applied. The diagnostics of resource potential should be carried out in all types of resources according to the determined indicators. It is advisable to use the established system of balanced indicators, which contains indicators for each type of resources and algorithms for their formation, together with state and public control institutions.

Key words: resource potential, reproduction, system of indicators, the community, the enterprise of the agrarian sector, the general resources of the community.